

ՆԵՐՔԻՆ ԱՈՒԴԻՏԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

(«Ներքին աուդիտի խնդիրները ռիսկերի բացահայտման և կանխման գործում» խորագրով
թեկնածուական ատենախոսության ուսումնասիրությունների նյութերով)

ՀՈՒՓՍԻՄԵ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

տնտեսագիտության թեկնածու

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ.....	3
ՆԵՐՔԻՆ ԱՌԻԴԻՏԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ ԵՎ ԱՌԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ 2021թ. ՎԵՐՋԻ ԴՐՈՒԹՅԱՄԲ.....	4
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	11

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Ներքին աուդիտը (ՆԱ) համեմատաբար նոր և դինամիկ զարգացող մասնագիտություն է: Այն անգնահատելի դեր ունի կորպորատիվ կառավարման համակարգում և մասնավորապես՝ կազմակերպությունների գործունեության բարելավման ու արժեքի ավելացման գործում: Այդուհանդերձ, մասնագիտությունը թե՛ Հայաստանի և թե՛ ողջ աշխարհի մասշտաբով դեռևս չի հասցրել դառնալ լիարժեք ընդունված, ընկալված և հասկացված, ինչն էլ լրացուցիչ խոչընդոտներ է ստեղծում դրա արդյունավետ գործունեության և իր առջև դրված նպատակների ու խնդիրների լուծման, ինչպես նաև առաքելության իրականացման համար:

Գլոբալ զարգացումներով պայմանավորված ռիսկերի առաջացումն ու խորացումը ներքին աուդիտի համար նոր մարտահրավերներ են ստեղծում, որոնց արդյունավետ հաղթահարման համար անհրաժեշտ է ապահովել ներքին աուդիտ մասնագիտության բնականոն զարգացումն ու ռացիոնալ կանոնակարգումը:

«Ներքին աուդիտի խնդիրները ռիսկերի բացահայտման և կանխման գործում» խորագրով թեկնածուական ատենախոսության ¹ հիմնական նպատակն է եղել բացահայտել ներքին աուդիտի հիմնական խնդիրներն իրեն ներհատուկ ռիսկերի կառավարման և կազմակերպությանը բնորոշ ռիսկերի բացահայտման ու կանխման գործում և ներկայացնել դրանց մեղմման, ինչպես նաև ներքին աուդիտի արդյունավետության բարձրացման ուղիները:

Այդ համատեքստում աշխատանքում ուսումնասիրվել են «Ռիսկերի արդյունավետ կառավարման և վերահսկողության պաշտպանական 3 գծեր մոդելը» և թարմացված «ՆԱԻ 3 գծեր մոդելը», ներկայացվել են ներքին աուդիտին ներհատուկ հիմնական ռիսկերը, ինչպես նաև կազմակերպության ռիսկերի կառավարման գործում ներքին աուդիտի դերերը, վերլուծություններ են կատարվել աշխարհի տարբեր հատվածներում ներքին աուդիտի վիճակի և զարգացման միտումների, ինչպես նաև ՀՀ-ում ներքին աուդիտի ընդհանուր պատկերի և առկա խնդիրների մասով:

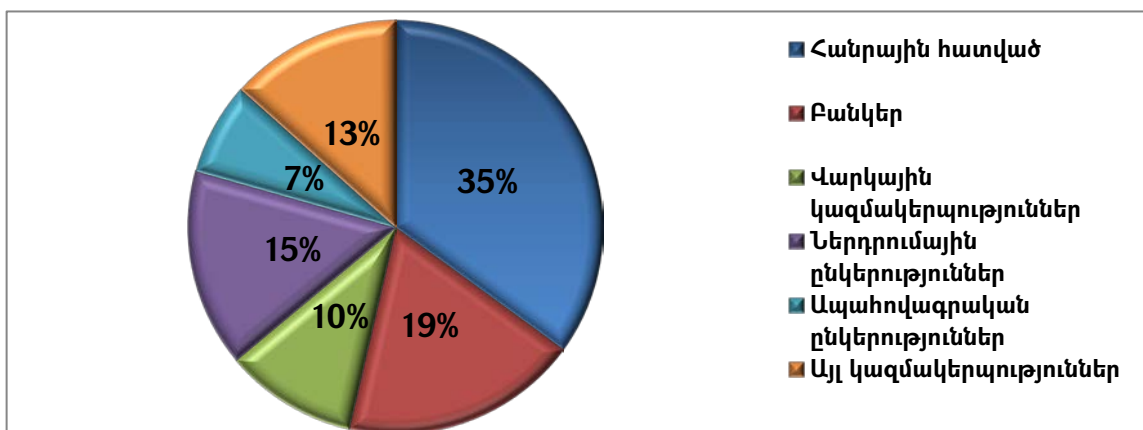
¹ <https://artsakhlib.am/2023/03/25/%d5%b6%d5%a5%d6%80%d6%84%d5%ab%d5%b6-%d5%a1%d5%b8%d6%82%d5%a4%d5%ab%d5%bf%d5%ab-%d5%ad%d5%b6%d5%a4%d5%ab%d6%80%d5%b6%d5%a5%d6%80%d5%a8-%d5%bc%d5%ab%d5%bd%d5%af%d5%a5%d6%80%d5%ab-%d5%a2%d5%a1%d6%81/>

ՆԵՐՔԻՆ ԱՌԻԴԻՏԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ ԵՎ ԱՌԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ 2021թ. ՎԵՐՋԻ ԴՐՈՒԹՅԱՄԲ

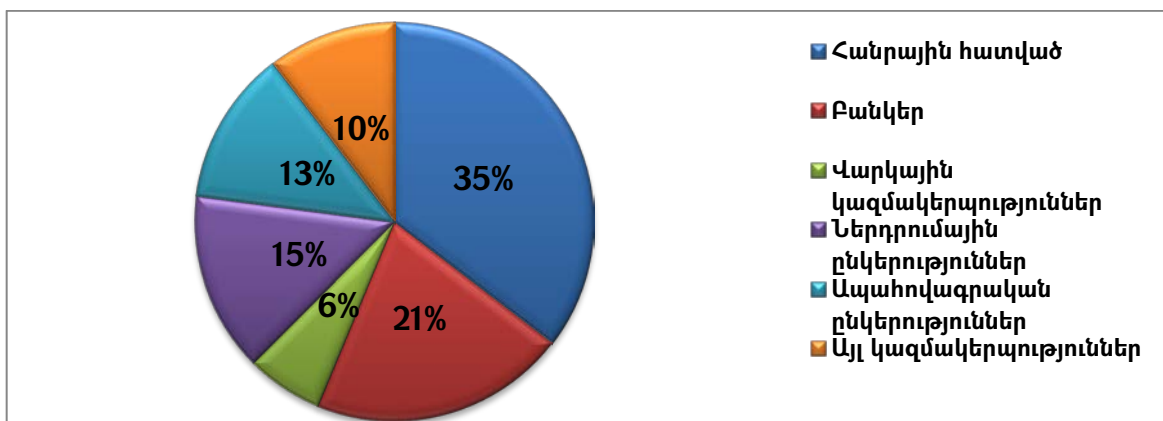
Վերոնշյալ ատենախոսության ուսումնասիրության արդյունքներից մասնագիտական հանրության ներկայացուցիչներին թերևս ամենից շատ կհետաքրքրի ոչ թե աշխատանքի գիտական ուղղվածությունը, այլ գործնական հատվածը, այն է՝ ՀՀ-ում ներքին աուդիտի ընդհանուր պատկերը ներկայացնող ուսումնասիրության արդյունքները:

Այդ նպատակով հեղինակի կողմից մի շարք հարցումներ են իրականացվել ներքին աուդիտի բաժին կամ աշխատակից ունեցող ՀՀ կազմակերպությունների շրջանակներում: Հարցումներն իրականացվել են 2021թ. երկրորդ կեսին և ընդգրկել են թվով 97 կազմակերպություններ (դիտարկվել են 94-ը, քանի որ 3-ի պարագայում աուդիտորը/աուդիտորները կրկնվել է/են), որոնցից հարցմանը լիարժեքորեն պատասխանել են 48-ը (շուրջ 51%-ը): Հարցաթերթիկը բաղկացած է եղել 22 հարցից: Ստորև բերված գծապատկերներում և աղյուսակներում ներկայացված են հարցման արդյունքներն ընդհանրացված կերպով:

1. ՀՀ-ում 2021թ. 2-րդ կեսի դրությամբ ՆԱ ունեցող կազմակերպություններն ըստ ոլորտների

2. Հարցմանը մասնակցած կազմակերպությունների տեղաբաշխվածությունն ըստ ոլորտների

Ուսումնասիրված 48 կազմակերպություններում 2021թ. 2-րդ կեսի դրությամբ ընդհանուր աշխատել են շուրջ 196 ներքին աուդիտորներ, որոնցից ՆԱԻ-Հայաստանին անդամակցել են 66-ը: Միննույն ժամանակ ՆԱԻ-Հայաստանի տվյալներով՝ 2021թ. վերջի դրությամբ ինստիտուտին անդամակցել է 132 անձ:

Բանկային համակարգում ՆԱ ստորաբաժանում առկա է ՀՀ ԿԲ-ում և բոլոր 17 առևտրային բանկերում (2021թ. վերջի դրությամբ): Դրանց շրջանում անցկացված հարցմանը պատասխանել են ՀՀ ԿԲ-ն և առևտրային բանկերից 9-ը: Վերջիններումս ընդհանուր հաշվով ուսումնասիրության շրջանում աշխատել են 62 ներքին աուդիտորներ:

ՆԱ ունեցող ապահովագրական 7 ընկերություններից և 1 բյուրոյից պատասխանել են 6-ը: Դրանցում ընդհանուր հաշվով աշխատել են 7 ներքին աուդիտորներ:

Վարկային կազմակերպություններից հարցմանը պատասխանել են 3-ը, որոնցում ընդհանուր հաշվով ուսումնասիրության շրջանում աշխատել են 3 աուդիտորներ: Ինչ վերաբերում է ներդրումային ընկերություններին (ներառյալ՝ ներդրումային և կենսաթոշակային ֆոնդերի կառավարիչները), այս ոլորտից պատասխանել են 7 ընկերություններ, որոնցում ընդհանուր աշխատել են 9 ներքին աուդիտորներ:

Հարցմանը պատասխանած ևս 5 ընկերություններ էլ ներկայացնում են կապի և հեռահաղորդակցության, վճարահաշվարկային ծառայությունների և այլ ոլորտներ: Այս կազմակերպություններում աշխատող ներքին աուդիտորների ընդհանուր թիվն ուսումնասիրության շրջանում կազմել է 35-40 (թիվը ներկայացված է միջակայքով, քանի որ որոշներում նշված շրջանում աշխատակիցների թիվը փոփոխական է եղել):

ՀՀ հանրային հատվածը ներկայացնող և ՆԱ ունեցող թվով 34 կառույցներից հարցմանը պատասխանել են 17-ը, որտեղ ուսումնասիրության շրջանում աշխատելիս են եղել 80 աուդիտորներ (1 հաստիք թափուր է եղել):

3. ՏՏ աուդիտորների առկայության և ներքին աուդիտորների որակավորումների ցուցանիշներն ըստ ոլորտների

Ոլորտը Ցուցանիշը	CIA ունեցող աուդիտորների թիվը	Մասնագիտական այլ որակավորում ունեցողների թիվը	ՏՏ աուդի- տորների թիվը	ՏՏ աուդիտորի միջազգային որակավորում ունեցողների թիվը
Հանրային հատված	0	61	2	0
Բանկեր	7	38	6	4
Վարկային կազմակերպություններ	1	2	0	0
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	4	5	2	2
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	0	4	0	0
Այլ կազմակերպություններ	3	8	2	1
Ընդամենը	15	118	12	7

**4. Հարցմանը պատասխանած կազմակերպությունների ներքին աուդիտորների
ՆԱԻ-Հայաստանին անդամակցության ցուցանիշներն ըստ ոլորտների**

Ոլորտը Ցուցանիշը	Ներքին աուդիտորների թիվը	ՆԱԻ-Հայաստանին անդամակցողների թիվը	ՆԱԻ-Հայաստանին անդամակցողների կշիռը ոլորտում ներգրավված և հարցմանը մասնակցած աուդիտորների ընդհանուր թվում
Հանրային հատված	80	1	1%
Բանկեր	62	43	69%
Վարկային կազմակերպություններ	3	1	33%
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	9	4	44%
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	7	1	14%
Այլ կազմակերպություններ	35-40	16	40-46%
Ընդամենը	196-201	66	33-34%

5. ՆԱ ռեսուրսավորման կիրառվող մոդելներն ըստ ոլորտների

Ոլորտը Ռեսուրսավորման մոդելը	Ներպատվիրում	Արտապատվիրում	Համապատվիրում	Այլ
Հանրային հատված	15	1	0	1
Բանկեր	10	0	0	0
Վարկային կազմակերպություններ	2	1	0	0
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	5	1	1	0
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	6	0	0	0
Այլ կազմակերպություններ	5	0	0	0
Ընդամենը	43	3	1	1

**6. ՆԱ գործունեության համապատասխանությունը միջազգային
ստանդարտներին**

Ոլորտը Ցուցանիշը	Համապատաս- խանում է	Մասամբ է համա- պատասխանում	Չի համապա- տասխանում	Վստահ չեն
Հանրային հատված	5	5	2	1
Բանկեր	8	1	0	1
Վարկային կազմակերպություններ	2	1	0	0
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	6	1	0	0
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	4	2	0	0
Այլ կազմակերպություններ	3	2	0	0
Ընդամենը	28	12	2	2

7. ՆԱ անկախության և Կորպորատիվ կառավարման արդյունավետության գնահատականները

Ոլորտը Ցուցանիշը	ՆԱ անկախության միջին գնահատականը	ԿԿ արդյունավետության միջին գնահատականը
Հանրային հատված	4.2	3.8
Բանկեր	4.9	4.7
Վարկային կազմակերպություններ	4.3	3.7
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	4.9	4.7
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	4.5	3.7
Այլ կազմակերպություններ	5	4.5
Ընդանուր միջին գնահատականը	4.6	4.2

8. ՆԱ դերը կազմակերպության արժեքի ավելացման ու գործունեության բարելավման և ռիսկերի բացահայտման ու կանխման գործում

Ոլորտը Ցուցանիշը	Արժեքի ավելացման և գործունեության բարելավման գործում ՆԱ դերի միջին գնահատականը	Ռիսկերի բացահայտման և կանխման գործում ՆԱ դերի միջին գնահատականը
Հանրային հատված	4	4.2
Բանկեր	4.6	4.5
Վարկային կազմակերպություններ	4	4.3
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	4	4
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	4.2	4
Այլ կազմակերպություններ	4.8	4.8
Ընդանուր միջին գնահատականը	4.2	4.3

9. «Պաշտպանական 3 գծեր մոդելի» կիրառելիությունն ու դրա արդյունավետությունն ուսումնասիրված կազմակերպություններում

Ոլորտը Ցուցանիշը	«Պաշտպանական 3 գծեր» մոդելի կիրառելիությունը				«Պաշտպանական 3 գծեր» մոդելի արդյունավետությունը
	Կիրառելի է	Կիրառելի չէ	Մասամբ է կիրառելի	Դժվարանում են պատասխանել	
Հանրային հատված	8	2	5	2	4.2
Բանկեր	9	0	1	0	4.4
Վարկային կազմակերպություններ	1	0	2	0	4
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	5	0	1	1	4.7
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	2	0	3	1	4
Այլ կազմակերպություններ	2	0	3	0	4.2
Ընդամենը և ընդհանուր միջին գնահատականը	27	2	15	4	4.3

10. Վերջին 5 տարվա ընթացքում ՆԱ արտաքին գնահատման իրականացման ընդհանուր պատկերն ուսումնասիրված կազմակերպություններում

Ոլորտը Ցուցանիշը	Արդյո՞ք կազմակերպության ներքին աուդիտը վերջին 5 տարվա ընթացքում անցել է արտաքին գնահատում		
	Այո	Ոչ	Դժվարանում եմ պատասխանել
Հանրային հատված	2	13	2
Բանկեր	5	3	2
Վարկային կազմակերպություններ	2	1	0
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	3	4	0
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	3	0	3
Այլ կազմակերպություններ	0	5	0
Ընդամենը	15	26	7

11. Հեռավար աշխատանքի պրակտիկայի կիրառումն ու դրա արդյունավետության գնահատումը

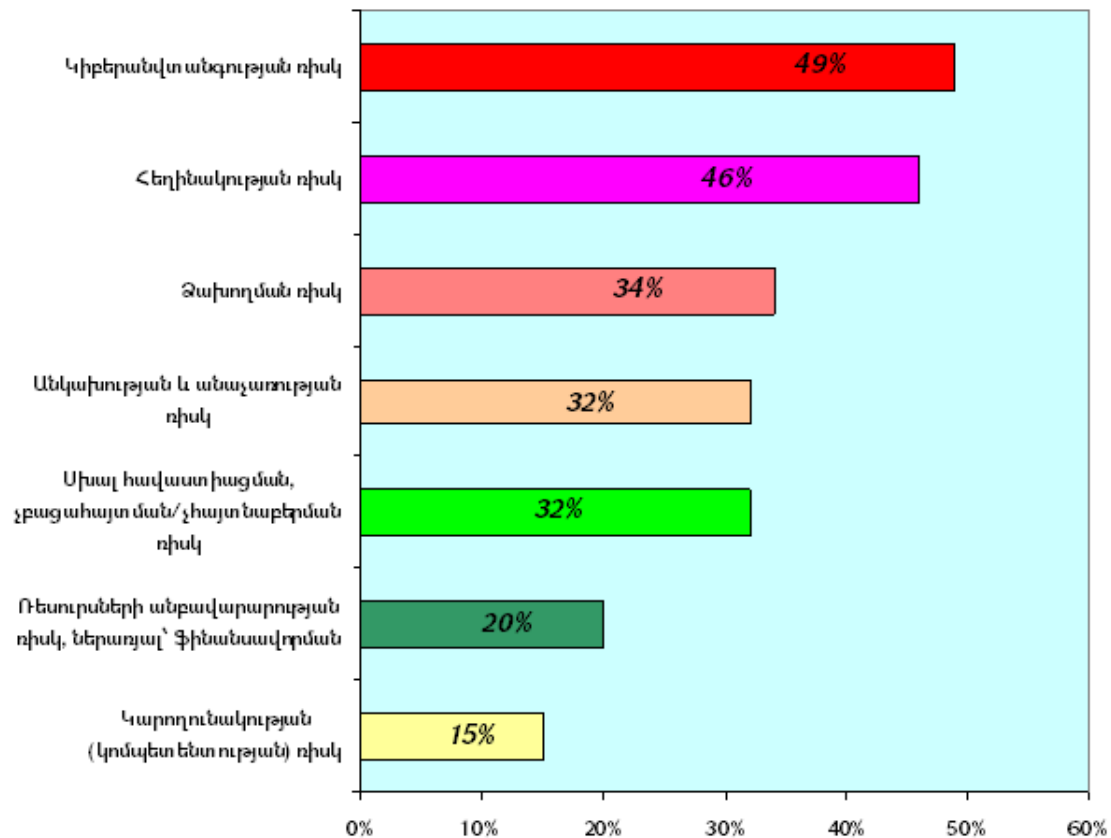
Ոլորտը Ցուցանիշը	Հեռավար աշխատանքի պրակտիկայի կիրառումը		Հեռավար աշխատանքի պրակտիկայի արդյունավետության միջին գնահատականը
	Կիրառել են	Չեն կիրառել	
Հանրային հատված	9	8	3.4
Բանկեր	10	0	3.7
Վարկային կազմակերպություններ	3	0	3.3
Ներդրումային ոլորտի կազմակերպություններ	7	0	4
Ապահովագրական ոլորտի կազմակերպություններ	6	0	3.8
Այլ կազմակերպություններ	5	0	3.8
Ընդամենը և ընդհանուր միջին գնահատականը	40	8	3.7

12. ՀՀ հանրային հատվածում 2015-2021 թթ. իրականացված աուդիտների քանակական ցուցանիշները (ըստ ՀՀ ֆինանսների նախարարության հաշվետվությունների)

Աուդիտի տեսակը							հատ	
	2015թ.	2016թ.	2017թ.	2018թ.	2019թ.	Միջին ցուցանիշ	2020թ.	2021թ.
Համակարգի գնահատման աուդիտ	714	620+148	655+163	579+68	544+31	704	191+48	354
Կատարողականի աուդիտ	26	66	52	54	66	53	32+24	24
Ֆինանսական աուդիտ	447	550	436	443	340+1	443	171+1	165
SS աուդիտ	2	3	5	0	0	2	0	0
Համապատասխանության կամ իրավական աուդիտ	637	289	265	202	194+1	318	118+21	301
Գնումների աուդիտ	253	198	162	1,075	203	378	263+145	148
Իրավապահ մարմիններին ներկայացված նյութեր	3	7	13	67	152	48	57	100
Ինքնուրույն կարգավորված դեպքեր	37,280	12,041+ 5,099	11,022+ 2,430	8,239+ 837	6,145+ 284	16,675	2,102+ 600	4,070

Վերը նշված աղյուսակում առանձնացումը կատարվել է՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ 2020թ.-ից հանրային հատվածում անցում կատարվեց ներքին աուդիտի համատարած արտապատվիրման պրակտիկային: Ինչպես երևում է աղյուսակից, նշված պրակտիկային անցում կատարելուց հետո անգամ քանակական ցուցանիշների մասով էական բարելավում չի արձանագրվել:

13. Ներքին աուդիտին ներհատուկ թոփ ոփսկերն ըստ հարցմանը մասնակցած կազմակերպությունների ներքին աուդիտորների

Եվս մեկ կարևոր ասպեկտ, որ տեղ է գտել ուսումնասիրություններում, ՆԱ հաշվետվողականությունն է: Հանրային հատվածում հարցվածներից 5-ը հաշվետու են կազմակերպության ղեկավարին և աուդիտ կոմիտեին, 6-ը՝ համայնքի ղեկավարին և աուդիտ կոմիտեին, 1-ը՝ համայնքի ղեկավարին, աուդիտ կոմիտեին և լիազոր մարմնին, 1-ը՝ միայն համայնքի ղեկավարին, 2-ը՝ աուդիտ կոմիտեին, 1-ը՝ աշխատակազմի ղեկավարին, ևս 1-ն էլ՝ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր քարտուղարին և աուդիտ կոմիտեին:

Ինչ վերաբերում է բանկերում ՆԱ հաշվետվողականությանը, հարցվածներից 5-ը նշել են, որ ՆԱ-ը հաշվետու է խորհրդին, 4-ում՝ խորհրդին և աուդիտ կոմիտեին, 1-ում էլ՝ գործառույթային առումով խորհրդին, իսկ կազմակերպական առումով՝ բանկի նախագահին: Մյուս 8 բանկերի պարագայում, որոնք չեն պատասխանել հարցմանը, վարչակազմակերպական կառուցվածքից երևում է, որ ՆԱ-ը խորհրդին է ենթակա:

Ապահովագրական ընկերությունների պարագայում ուսումնասիրված բոլոր կազմակերպություններում ներքին աուդիտը հաշվետու է խորհրդին: Վարկային

կազմակերպություններից 1-ի դեպքում ՆԱ-ը հաշվետու է դիտորդ խորհրդին, մյուսի պարագայում՝ աուդիտ կոմիտեին, իսկ վերջինս էլ՝ խորհրդին, 3-րդում՝ խորհրդին և ընդհանուր ժողովին:

Ներդրումային ընկերություններից 2-ում ՆԱ-ը խորհրդին է հաշվետու, 2-ում՝ մասնակիցների ընդհանուր ժողովին, 1-ում՝ բաժնետերերին, ևս 2-ում էլ՝ միակ բաժնետիրոջը:

Գործունեության այլ ոլորտները ներկայացնող մյուս 5 կազմակերպություններից 3-ում ներքին աուդիտը հաշվետու է խորհրդին (խորհուրդ, դիտորդ խորհուրդ, տնօրենների խորհուրդ), 1-ում՝ հիմնադիրներին, ևս 1-ում էլ՝ գործադիր ղեկավարին:

Ուսումնասիրության հաջորդ կարևոր հարցը վերաբերում է ներքին աուդիտի զարգացման խոչընդոտներին: Հարկ է նշել, որ ուսումնասիրված կազմակերպություններից 35-ը բավականին սպառիչ և բովանդակալից պատասխաններ են ներկայացրել այս հարցի հետ կապված, ինչի արդյունքում առանձնացվել են ամենահաճախադեպ խոչընդոտները: Ակնկալելի էր, որ առաջիններից մեկը լինելու են ՆԱ հետ կապված իրազեկվածության պակասը, սխալ կամ թերի պատկերացումներն ու ընկալման խնդիրները՝ ինչպես բարձրագույն ղեկավարության, այնպես էլ աուդիտի ենթարկվող ստորաբաժանումների կողմից:

Մյուս կարևորագույն խոչընդոտը վերաբերում է մասնագիտական կրթության բացակայությանը, անհրաժեշտ վերապատրաստումների, փորձի՝ ներառյալ միջազգային փորձագետների հետ փոխանակման ոչ բավարար քանակին, ինչպես նաև հայալեզու մասնագիտական գրականության բացակայությանը: Այս խնդիրն էլ արձանագրվել է հարցին պատասխանաձևերի շուրջ 30%-ի կողմից:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփելով վերը նշված ուսումնասիրություններում ներկայացված արդյունքները՝ ակնհայտ է դառնում, որ ՀՀ-ում դեռևս առկա են լուրջ խնդիրներ ներքին աուդիտ մասնագիտության զարգացման համար: Դրանք սկսում են կրթությունից, մասնագիտության վերաբերյալ տարրական իրազեկվածության բացակայությունից, այնուհետև շարունակվում արդեն գործնական ասպարեզում, որտեղ մասնագետները բախվում են ղեկավարության սխալ ընկալումների, ոչ տեղին ակնկալիքների և պահանջների, ինչպես նաև նորմատիվ-իրավական կարգավորման խնդիրների հետ:

Այստեղ կարևոր է ընդգծել այն հանգամանքը, որ ներքին աուդիտի միջազգային ստանդարտների գծով արդեն իսկ ներկայացվել է փոփոխության հերթական նախագիծը, մինչդեռ ՀՀ-ում ոլորտը կարգավորող մի շարք օրենսդրաիրավական ակտերում անգամ գործող ստանդարտների որոշ դրույթների մասով բացթողումների ու թարմացումների խնդիր կա:

Այս կապակցությամբ կարևորում ենք մասնագիտական հանրության ակտիվ ներգրավվածության ապահովումը ինչպես կրթական համապատասխան ծրագրերի ներդրման, իրազեկվածության բարձրացման, մասնագետների պատրաստման ու վերապատրաստման, այնպես էլ ոլորտը կարգավորող օրենսդրաիրավական դաշտի բարելավման գործընթացներում: